

УДК: 94(477.64):377.36:614.84«1918/1934»

DOI: 10.26661/swfh-2019-52-026

Створення та розвиток Запорізького пожежного технікуму у 1918 – 1934 роках

М. І. Харламов*Національний університет цивільного захисту України**mike1982kharlamov@gmail.com*

Ключові слова: пожежні, пожежний технікум, підвищення кваліфікації, навчальна програма, пожежні дисципліни, школа брандмейстерів.

Метою дослідження є розгляд основних аспектів роботи пожежної школи-технікуму у місті Запоріжжя у 1918 – 1934 роках. В науковій роботі характеризуються загальні проблеми розвитку Запорізького пожежного технікуму (школи брандмейстерів): правила прийому до освітньої установи, навчальні дисципліни, фінансування. Також розглядаються питання роботи комісії народного комісаріату освіти УСРР в технікумі на початку 1930-х років. В статті використовувалися проблемно-хронологічний та історико-системний методи дослідження, що дали можливість, на нашу думку, об'єктивно підійти до аналізу вказаних наукових питань. Дана наукова стаття базується на матеріалах маловивчених періодичних видань пожежного спрямування 1920-х - 1930-х років.

The creation and development of Zaporizhzhia fire technical school in 1918 – 1934

M. I. Kharlamov*National University of Civil Defence of Ukraine*

Key words: fire brigade, fire technical school, advanced training, curriculum, fire discipline, school of fire engineers.

The purpose of the study is to consider the main aspects of the fire school-technical school in the city of Zaporizhzhia in 1918-1934. In the scientific work are characterized by the general problems of development of the Zaporizhzhia fire school (schools of firemasters): the rules of admission to an educational institution, academic discipline, financing. Also, the issues of work of the commission of the People's Commissariat of Education of the USSR in the college in the early 1930's are considered. The article used the problem-chronological and historical-systematic methods of research, which made it possible, in our opinion, to objectively approach the analysis of the specified scientific issues. This scientific article is based on of little-known periodicals materials of fire direction of the 1920s-1930s. In 1918, according to the decision of the Zaporizhzhia Voluntary Fire Society (ZPPT), a school of fire engineers with an annual training period was organized. The fire department in Leningrad closed, and the new fire fighting management structure, especially the industry, required the presence of qualified firefighters. The Zaporizhzhia Voluntary Fire Society took over the maintenance of the fire brigade school in Zaporizhzhia, which provided the necessary facilities and facilities for work. In the 1928, 50 applications were submitted to Zaporizhzhia fire technicians to enter the school, but 10 were dismissed because of poor health and five were not admitted to study due to poor general education. In total 1928, there were 30 men in the first year, and 15 men in the second year. Due to the strengthening of the requirements for the qualification of graduates of the fire school, in the academic year 1928-1929, educational programs and plans of the educational establishment were somewhat updated, and the number of study hours in some disciplines was increased. The general curriculum of the Zaporizhzhia Biennial Fire School contained 1,484 hours for studying theoretical material and 640 hours for practical classes. For the period from 1918 to 1934, the fire school in the city of Zaporizhzhia did not interrupt the educational process by preparing skilled firemen for various sectors of the national economy of Ukraine. The fire burners who studied at the fire school-technical school, for the most part, received sufficient training to carry out the duties of various superiors in the field of fire protection in Ukraine.

Слід сказати, що дослідження історії пожежних технікумів у міжвоєнний період в Україні є такою науковою тематикою, що майже не розглядалася українськими науковцями. Окремі питання цього напрямку у своїй роботі піднімали Ключ П.П., Палюх В.Г., Пустомельник В.П. [1], однак проблеми діяльності саме Запорізького пожежного технікуму не розглядалися. Вказана наукова проблематика, на нашу думку, безперечно, має науково актуальний характер, оскільки жодних наукових досліджень з дослідження роботи пожежного технікуму у Запоріжжі немає. Метою даної роботи є аналіз характерних особливостей створення та діяльності Запорізької школи-технікуму з підготовки пожежних у 1918-1934 роках.

Про діяльність Запорізького пожежного технікуму ми маємо небагато інформації. У 1918 році за рішенням правління Запорізького Добровільного Пожежного Товариства (ЗДПТ) була організована школа брандмейстерів з річним строком навчання. Пожежний технікум у м. Ленінград закривався, а нова структура управління пожежною охороною, особливо промисловості, вимагала наявності кваліфікованих пожежних працівників. Утримання запорізької школи брандмейстерів взяло на себе Запорізьке Добровільне Пожежне Товариство, яке надавало необхідні кошти та приміщення для роботи [2, с. 29].

В період революцій та громадянської війни робота школи пожежних була дуже ускладнена, не вистачало кваліфікованих та досвідчених педагогів, навчальних посібників, навчального пожежного реманенту тощо. До 1925 року курс навчання в школі брандмейстерів Запоріжжя був однорічним. Це пояснювалося тим, що до цього періоду у пожежній освітній установі навчалися люди з великим досвідом практичної пожежної роботи та достатньо високим рівнем загальноосвітньої підготовки. У подальшому контингент учнів змінився, «дошкільна» підготовка абітурієнтів погіршилася, тому керівництво школи було вимушено збільшити строк навчання до 2-х років, щоб продовжувати забезпечити задовільний рівень професійної підготовки випускників. З початку існування школа брандмейстерів знаходилася у підпорядкуванні Запорізького округового відділу народної освіти, який періодично надсилав необхідні директиви установі та з яким щорічно погоджувалися навчальні програми та плани школи підготовки пожежних [2, с. 29].

У школі вивчалися пожежна тактика та практика пожежної справи, будова пожежних машин, пожежна сигналізація, основи будівничого мистецтва, водопровідних споруд, організація по-

жежних команд та інші дисципліни. Перший випуск відбувся у вересні 1919 року. Надалі заклад користувався великим авторитетом на теренах країни. А в 1923 році, згідно з постановою міської ради, школа брандмейстерів була передана до системи народної освіти як пожежна професійно-технічна школа. Було введено ряд нових предметів: профілактика пожеж, теорія горіння, законодавство і статистика, автосправа [3].

Запорізька школа пожежних за сприяння ЗДПТ та Запорізького відділу народної освіти добилася у Українського головного комітету професійно-технічної та спеціально-наукової освіти (Укрголовпрофобру) та Українського Військового Округу (УВО) включення її до мережі навчальних закладів, слухачі яких отримували відстрочку від призову на весь період навчання. За період з 1918 по 1928 рік школа брандмейстерів Запоріжжя підготувала 87 кваліфікованих вогнеборців. У 1918-1919 році випустилися 3 особи, 1919-1920 році – 5 осіб, 1920-1922 році – 8 осіб, 1922-1923 році – 16 осіб, 1923-1925 році – 22 особи, 1925-1926 роках – 11 осіб, 1926-1927 році – 9 осіб, 1927-1928 році – 13 осіб. У статистичних даних враховані тільки особи, що успішно закінчили школу, були ще й такі (особливо у 1918-1921 роках), що не закінчили навчання через брак загальноосвітньої підготовки [2, с. 29].

До 1923 року навчання проводилося безкоштовно, але в подальшому щоб утримувати педагогічний та адміністративно-технічний персонал, побудувати фізичний кабінет та хімічну лабораторію була введена плата за освіту від 3 до 6 карбованців на місяць, при цьому добровільні пожежні ЗДПТ не платили за отримані знання. У 1928 році плата складала від 7,5 до 15 карбованців на місяць. При школі існував безкоштовний гуртожиток на 10 курсантів.

Для людей, що вступали на 1 курс брандмейстерської школи необхідною умовою було володіння знаннями на рівні семирічної загальноосвітньої школи (якщо у абітурієнта було посвідчення про закінчення семирічки – він зараховувався без додаткових навчальних перевірок). У випадку, якщо особа мала бажання вступити одразу на 2 курс школи пожежних, то вона мала надати шкільний атестат семирічки, додатково здати іспити з дисциплін «Будівельні матеріали», «Історія пожежної справи», «Технологія», «Медична допомога». Кандидати, що вступали до школи брандмейстерів окрім навчальних іспитів та медичної комісії проходили перевірку інших даних (соціальний стан, вік, пожежний стаж, судимості тощо) [2, с. 29]. При рівних результатах вступних

випробувань перевага при зарахуванні до школи надавалася у наступному порядку – першими мали бути зараховані добровільні пожежні Запорізького Добровільного Пожежного Товариства, другими – добровольці та професійні пожежні УСРР, третіми – пожежні з інших республік радянського союзу, четвертими – студенти, учні та члени профспілок, останніми – «нетрудовий елемент» [2, с. 29]. Після проведення успішних випускних іспитів та заліків пожежні отримували звання «брандмейстер» за рішенням педагогічної ради освітнього закладу.

При школі у 1923 році пожежним товариством було організовано пожежний музей, який постійно поповнювався новими експонатами, моделями, плакатами тощо. В основному їх надсилали з різних частин України випускники освітнього пожежного закладу, а також майстрували студенти, що навчалися у запорізькій школі. Школою брандмейстерів до 1930 року управляло Правління Запорізького добровільного пожежного товариства, а адміністративно-технічний персонал закладу освіти складався з начальника школи, помічника начальника школи, секретаря та брандмейстера.

У 1928 році потреби школи брандмейстерів вирости, кількість людей, що отримували пожежні знання зростає, необхідні були нові навчальні посібники, канцтовари, пожежний інвентар тощо. Українська економічна нарада при РНК УСРР наказала Укрдержстраху виділити 2970 карбованців, до того ж Всесоюзна організація державного страхування додала ще 3000 карбованців, що дозволило покрити дефіцит коштів для утримання школи пожежних на 1928-1929 рік [2, с. 29]. Були відкриті новий фізичний кабінет, хімічна лабораторія та бібліотека.

В тому ж 1928 році для вступу до школи брандмейстерів Запоріжжя було подано 50 заяв, однак 10 осіб було відсіяне через незадовільний стан здоров'я, а ще п'ятьох не допустили до навчання через поганий загальноосвітній рівень. Усього у 1928 році навчалось 30 чоловіків на першому курсі, та 15 чоловіків на другому курсі. Внаслідок посилення вимог до кваліфікації випускників школи пожежних, у 1928-1929 навчальному році було дещо оновлено навчальні програми та плани закладу освіти, збільшено кількість навчальних годин з деяких дисциплін. Загальний навчальний план Запорізької дворічної пожежної школи вміщував 1484 години на вивчення теоретичного матеріалу та 640 годин для практичних занять [2, с. 29].

На 1928 рік 90 відсотків випускників школи з 1918 по 1928 рік пожежних у Запоріжжі працю-

вали на посадах начальників пожежної охорони великих підприємств, начальників професійних та добровольчих пожежних команд та дружин, брандмейстерів, помічників брандмейстерів, пожежних інспекторів та інструкторів, завідувачів пожежною справою на залізничному транспорті, у промисловості, комунальному господарстві та сільському господарстві. За свідченнями різних людей, за інформацією з регіонів кваліфікація випускників школи брандмейстерів у Запоріжжі відповідала високому рівню [2, с. 29].

Згідно постанови ЦК ВКП(б) Рада народних комісарів УСРР наказом від 19 липня 1930 року реорганізувала усі курси та професійно-технічні школи у технікуми [1, с. 11], в тому числі і пожежну школу брандмейстерів Запорізького пожежного товариства імені т. Дзержинського було перетворено на Запорізький пожежний технікум [3] з трирічним курсом навчання.

З початку 1930-х років посилюється культ особи І. Сталіна. Змінюються навчальні програми, активно впроваджується марксистсько-ленінська ідеологія навіть у пожежні дисципліни. Керуючись цитатою Сталіна «...нам нужны такие командные и инженерно-технические силы, которые способны понять политику рабочего класса нашей страны, способны усвоить эту политику и готовы осуществить ее на совесть» [4, с. 6] у технічних і не тільки навчальних закладах працівники народних комісаріатів освіти здійснювали ризикоманітні перевірки.

Така перевірка у середині 1932 року відбулася у Запорізькому пожежному технікумові. Вона встановила «ряд кричущих фактів викривлення політики партії та директив уряду у питаннях підготовки нових кадрів» [4, с. 6]. Комісія відмітила вкрай низький відсоток робочих у складі студентів технікуму, серед 129 учнів членів ВКП(б) було лише 5 чоловік (тільки на старших курсах), в апараті управління технікуму взагалі не було членів ВКП(б), 60 відсотків осіб, що навчалися не були членами професійних спілок, третій курс технікуму був укомплектований на половини студентами, що не закінчили 1 та 2 курсів, а були прийняті одразу на третій.

Великі претензії комісії наркомату освіти УСРР були до викладацького складу та процесу викладання дисциплін. «Технікум абсолютно не забезпечений викладацьким персоналом, наприклад один викладач читав п'ять дисциплін, в той же час маючи основну посаду доктора в одному з закладів міста. Усі спеціальні пожежно-технічні дисципліни викладав директор технікуму, одночасно займаючи посаду начальника управління

пожежної охорони міста Запоріжжя» [4, с. 6].

Якщо ці претензії можна вважати доцільними та суттєвими, то інші виявлені недоліки роботи пожежного навчального закладу були абсурдними, з сучасної точки зору, але абсолютно відповідали духу того часу. Так ревізорами було зазначено, що «...викладалися дисципліни поверхово, схематично. Ні про який марксистсько-ленінський аналіз дисциплін, які викладалися (що вимагає зараз партія від усіх навчальних закладів) у Запорізькому пожежному технікумі не було й мови. Більшість викладачів не мали чіткого уявлення про суть марксистсько-ленінської методології у педагогічній роботі. Ніякої участі викладацький склад у суспільному житті не приймав. Викладачі, в цілому, не забезпечували засвоєння студентами знань та навичок, необхідних для кваліфікації пожежного техника. В програмах загальноосвітніх та технічних дисциплін марксистсько-ленінська методологія та діалектика не отримали ніякого відображення. Так, наприклад, історія техніки викладалася у розрізі статутів, команд, посад, чинів тощо. В той час, коли усі навчальні заклади, обробивши лист товариша Сталіна до редакції журналу «Пролетарська революція», на його основі перебудовували свою роботу, студенти та викладачі Запорізького пожежного технікуму у більшості своїй пройшли мимо цього листа» [4, с. 6]. Сьогодні нам не зрозуміло, навіщо у пожежному навчальному закладі ідеологічні настанови Маркса, Леніна, Сталіна, які жодного відношення не мали до пожежної охорони. Але за не дотримання офіційної державної ідеології у той час можна було суттєво поплатитися. Що врешті решт і відбулося з керівництвом освітньої установи.

Викладачів було звинувачено у проведенні навчального процесу за допомогою старої лекційної системи, ігноруванні нових активних методів в освіті, в тому числі не використанні методу бригадно-лабораторного навчання, вказувалося на брак навчальних посібників, літератури та наочних посібників. Цікавою була наступна претензія комісії НКО УСРР – «... ленінський метод соціалістичних змагань та ударництва в технікумі не покладений в основу роботи. Ударних бригад нема, немає ударників як серед студентів, так і серед викладачів» [4, с. 6]. У чому мали змагатися викладачі та студенти зараз не зовсім зрозуміло.

У 1932 році керівництво Запорізького пожежного технікуму та деякі викладачі були звільнені з роботи, напевно, деякі з них були згодом репресовані. У 1932-1934 році нове керівництво намагалось «вірною» проводити лінію партії у процесі навчання впроваджуючи вчення Леніна-Сталіна в освітній процес. У 1934 році після створення Народного комісаріату внутрішніх справ СРСР, у підпорядкування до якого відійшла уся пожежна охорона УСРР, Запорізький пожежний технікум перейшов до нового етапу свого розвитку.

За період з 1918 по 1934 рік пожежний технікум у місті Запоріжжя не переривав освітнього процесу, готуючи кваліфікованих пожежних для різних галузей народного господарства України. Вогнеборці, що навчалися у пожежній школі-технікумі, у більшості своїй отримували достатню підготовку, щоб виконувати обов'язки різних начальників у сфері пожежної охорони України. У подальших наукових розвідках можливий аналіз роботи Харківського пожежного технікуму у 1920-1930-х роках.

Джерела та література

1. Ключ П.П., Палюх В.Г., Пустомельник В.П. Кузнеца огнеборцев: Очерк истории Харьковского института противопожарной безопасности. К 70-летию со дня основания. / П.П. Ключ, В.Г. Палюх, В.П. Пустомельник. – Харьков: Фолио, 1998. – 272 с.
2. Чечерский А. Школа брандмейстеров Запорожского Пожарного Общества имени т. Дзержинского / А. Чечерский // Пожарное дело, 1926. – Вип. 12 (46), с. 29.
3. Історія становлення пожежної охорони м. Запоріжжя [online] ГУ ДСНС України у Запорізькій області. Режим доступу: <http://zp.dsns.gov.ua/ua/Dovidki-za-dobu/1637.html>
4. Кочеров К. Повысим качество подготовки пожарно-технических кадров на основе марксистско-ленинского учения / К. Кочеров // Пожарное дело, 1932. – Вип. 7 (89), с. 6.